

ОДДИЙ САЧРАТҚИНИНГ (*CICHORIUM INTYBUS* L.) ШИФОБАХШЛИК ХУСУСИЯТЛАРИ

¹Бобоев Сарвар Бахтиёрович, ¹Шамилова Назирабону Баҳодир қизи

¹катта ўқитувчи, б.ф.ф.д., ²ТошДАУ талабаси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14005074>

Аннотация. Ушбу мақола оддий сачратқи (*Cichorium intybus* L.) ўсимлигининг шифобахш хусусиятларини ўрганишга қаратилган тадқиқотларни таҳлил қилишга бағишланган. Унинг антиоксидант, антидиабетик, яллиғланишга қарши ва гиполлипидемик хусусиятлари юзасидан дунёда олиб борилаётган тадқиқотлар хулосалари ўрганилиб, таркибидаги инулин ва полифеноллар каби моддалар, қондаги шаккар миқдорини барқарорлаштириши ва юрак-қон томир касалликларининг олдини олишдаги самарадорлиги хулоса қилинган. Шу билан бирга, Тошкент воҳасида сачратқининг биоэкологик хусусиятларини ўрганишга қаратилган илмий тадқиқотларни режаслаштиришга замин яратиб, ўсимликнинг маҳаллий шароитлардаги мослашувчанлиги ва шифобахшлик хусусиятларини янада чуқурроқ ўрганишининг дастлабки босқичи эканлиги келтирилган.

Калит сўзлар: *cichorium intybus* L., антиоксидант таъсир, антидиабетик хусусият, инулин, полифеноллар, гиполлипидемик хусусият, юрак-қон томир касалликлари.

Эркин радикаллар организмда саратон, юрак-қон томир касалликлари, диабет ва яллиғланиш каби хасталикларнинг ривожланишига сабаб бўлади, чунки улар хужайраларни шикастлаб, оксидланиш даражасини оширади (Beth Israel Deaconess Medical Center, 2020; Harman, 2018). Бу радикаллар холестериннинг оксидланиши ва қон томирларида тромбларнинг ҳосил бўлишига ҳам сабаб бўлиб, юрак-қон томир касалликларининг хавфини оширади (Klebanoff, 1980).

Бу муаммоларни ечишда оддий сачратқи (*Cichorium intybus* L.) ўсимлигининг шифобахш хусусиятлари муҳим ўрин тутди. Сачратқининг таркибидаги антиоксидантлар, жумладан инулин ва полифеноллар, эркин радикалларга қарши курашишда ёрдам беради, уларни нейтраллаштириб, оксидланиш даражасини камайтиради (Papetti, 2002; Innocenti, 2005).

Сачратқи таркибидаги антиоксидантлар ва яллиғланишга қарши моддалар, жигар ҳимояси ва юрак-қон томир тизими учун фойдали бўлиб, улар холестериннинг оксидланиши ва қон томирларида тромблар ҳосил бўлишига қарши таъсир кўрсатади (Al-Snafi, 2016). Шундай қилиб, сачратқи организмда юзага келадиган эркин радикалларнинг зарарларини камайтириб, метаболик ва юрак-қон томир касалликларининг олдини олади (Puhlmann, 2020).

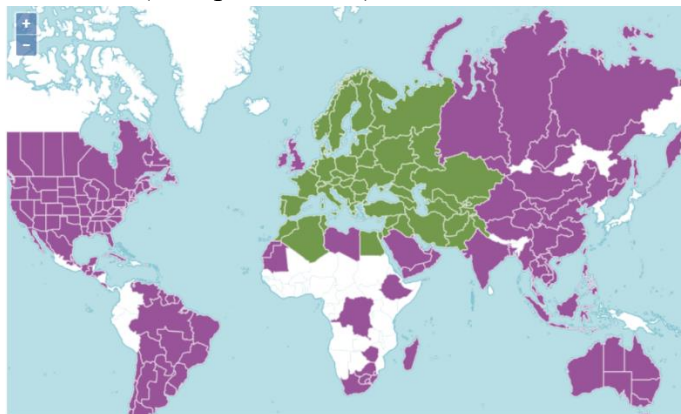
1-расм. Оддий сачратқи-*Cichorium intybus* L.

Оддий сачратқи (*Cichorium intybus* L.) — *Asteraceae* оиласига мансуб кўп йиллик (ёввойи турлари) ёки икки йиллик (маданий навлари) ўтсимон ўсимлик бўлиб, узун, тўғри ўқ илдизга эга. Барча органларида сутсимон суюқлик мавжуд. Унинг пояси тўғри, чўпсимон шаклда, яшил ёки кўкимтир-яшил рангда бўлиб, баландлиги 15 см дан 150 см гача етиши мумкин. Пояси шохланган, кўпол тузилишда бўлиб, шохлари кенг ёйилган, юқори қисми эса деярли баргсиз кўринишга эга.

Илдизга яқин жойлашган барглари парраксимон ёки тўлиқ шаклда бўлиб, четлари бироз тишсимон. Поядаги барглари кам сонли ва кичик бўлиб, ланцетсимон ёки тухумсимон-ланцетсимон шаклда, пояни ўраб туради.

Гул бандлари яқка ёки бир нечта бўлиб, улар поянинг юқори қисмида, шохларида ва поя барглари орасида жойлашган. Гуллари тилимсимон бўлиб, гул косачалари 15—25 мм узунликда, ранги эса кўк, оқ ёки пушти бўлиши мумкин.

Меваси — уч ёки беш қиррали, 2—3 мм узунликдаги оч жигарранг донча шаклида бўлиб, узунчоқ тузилишга эга (Wikipedia, 2024).

2-расм. *Cichorium intybus* L. (оддий сачратқи) тарқалган ҳудудлари

Оддий сачратқи (*Cichorium intybus* L.) табиий ҳолда Европа, Осиё ва Африка китъаларининг турли ҳудудларида учрайди. Ушбу ўсимлик Афғонистон, Албания, Алжир, Австрия, Беларус, Бельгия, Болгария, Марказий Европа, Россия, Миср, Франция, Германия, Италия, Испания каби мамлакатларда табиий равишда тарқалган.

Шу билан бирга, оддий сачратқи бошқа ҳудудларга жумладан, Америка Қўшма Штатлари, Канада, Аргентина, Австралия, Янги Зеландия, Мексика, Жанубий Африка, Хитой, Япония, Ҳиндистон, Корея, Ливия ва бошқа кўплаб мамлакатларда интродукция қилинган (Kew Gardens, 2024).

Одатда дарё, канал ёки кўл бўйларида, ўрмон четларида, ўтлокли яйловларда ўсади, кўпинча дала ёки бўш ерларда, йўл ёқаларида, аҳоли яшаш жойлари яқинида ёввойи ўсимлик сифатида учрайди. Тоғли ҳудудларда ўрта тоғ камаригача кўтарилади (Wikipedia, 2024).

Бугунги кунда оддий сачратки (*Cichorium intybus* L.) устидаги тадқиқотлар бир неча муҳим йўналишларда олиб борилмоқда. Сачратки таркибидаги инулин ва клетчатканинг ҳазм қилиш тизимига ва қондаги шакар миқдорини барқарорлаштиришдаги аҳамияти ўрганилмоқда (Puhlmann, 2020). Генетик ўзгарган навларни ишлаб чиқиш, *A. rhizogenes* бактерияси билан индукция қилинган илдизлардан доривор метаболитлар олиш борасида тадқиқотлар давом этмоқда (Fathi, 2019). Шунингдек, сачраткининг антиоксидантлик ва яллиғланишга қарши кучли таъсири, эркин радикалларга қарши курашишда ва организмдаги оксидланиш жараёнини камайтиришга қаратилган бир қатор тадқиқотлар олиб борилмоқда (Birsa, 2023). Ҳосилдорликни ошириш ва гибрид навлар яратишга қаратилган селекция ишлари ҳам амалга оширилмоқда (Maurice de Proft, 2003). Антидиабетик таъсири бўйича тадқиқотлар ҳам алоҳида ўрин тутиб, сачратки қондаги шакар миқдорини туширишда самарали эканлиги турли тажрибаларда исботланмоқда (Wadekar, 2023). Сачратки жигар ҳимояси ва гипополидемик хусусиятларга ҳам эга бўлиб, унинг қонда холестерин миқдорини тушириш ва атеросклерознинг олдини олишдаги самарадорлиги ҳам тадқиқ этилмоқда (MDPI, 2023). Турли тадқиқотлар сачратки таркибидаги хлороген кислотаси ва кумарин каби қўшилмаларнинг антитумор, вирусга қарши ва яллиғланишга қарши хусусиятларини янада кучайтирувчи таъсирини кўрсатмоқда (Frontiers, 2023).

Юқорида келтирилган маълумотлар асосида биз оддий сачраткининг (*Cichorium intybus* L.) Тошкент воҳаси шароитидаги биоэкологик хусусиятлари ва етиштириш технологияси устида тадқиқот олиб боришни режалаштирдик. Сачраткининг таркибидаги антиоксидантлар, инулин ва бошқа шифобахш моддалар, шунингдек, унинг қандли диабет, жигар ва юрак-қон томир тизимига ижобий таъсири, унинг иқлимга мослашувчанлиги, ҳосилдорлиги ва маҳаллий шароитлардаги шифобахш хусусиятларини ўрганишнинг долзарблигини янада оширади. Шу сабабли замонавий тадқиқотлар асосида сачраткининг генетик ўзгарган навларини ишлаб чиқиш ва турли касалликларга қарши даволашдаги самарадорлигини аниқлашга қаратилган илмий ишларнинг таҳлил муҳим аҳамият касб этади (Puhlmann, 2020; Birsa, Sarbu, 2023).

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Al-Snafi, A.E. (2016). Medical importance of *Cichorium intybus* – A review. IOSR Journal of Pharmacy, 6(3), 41–56.
2. Beth Israel Deaconess Medical Center. (2020). Oxidative Stress and Antioxidant Treatments in Cardiovascular Diseases. Antioxidants, 9(12), 1292.
3. Birsa, M.L., & Sarbu, L.G. (2023). Health Benefits of Key Constituents in *Cichorium intybus* L. Nutrients, 15(6), 1322. <https://doi.org/10.3390/nu15061322>
4. Fathi, R., & Mohebodini, M. (2019). Genetic modification of *Cichorium intybus* L. roots through *A. rhizogenes* for enhanced medicinal metabolites. Journal of Medicinal Plants Research, 23(4), 287–295.
5. Frontiers. (2023). Bioactive-Chemical Quality Markers Revealed: An Integrated Strategy for Quality Control of Chicory. Frontiers in Pharmacology. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fphar.2023.123456>

6. Harman, D. (2018). Free radicals and the aging process. *American Journal of PharmTech Research*, 8(4), 63–65.
7. Innocenti, M., Gallori, S., Giaccherini, C., et al. (2005). Evaluation of phenolic content in *Cichorium intybus* L. and antioxidant activity of its extracts. *Journal of Ethnopharmacology*, 104(1–2), 101–109.
8. Klebanoff, S.J. (1980). Oxygen Metabolism and the Toxic Properties of Phagocytes. *Annals of Internal Medicine*, 93(3), 480–489.
9. Kew Gardens. (2024). Plants of the World Online. Retrieved from <https://powo.science.kew.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:194533-1>
10. Maroufi, A., Vahedi, N., & Ahmadi, M. (2012). Hypoglycemic effect of *Cichorium intybus* in streptozotocin-induced diabetic rats. *Journal of Medicinal Plants Research*, 6(12), 2258–2263.
11. MDPI. (2023). Medicinal Use of Chicory (*Cichorium intybus* L.). MDPI. <https://www.mdpi.com/articles/10.3390/scipharm92020031>
12. Papetti, A., Daglia, M., & Gazzani, G. (2002). Anti- and pro-oxidant activity of water-soluble compounds in *Cichorium intybus* var. *silvestre* (Treviso red chicory). *Journal of Pharmaceutical and Biomedical Analysis*, 30(3), 939–945.
13. Puhlmann, M.-L., & de Vos, W.M. (2020). Back to the Roots: Revisiting the Use of the Fiber-Rich *Cichorium intybus* L. Taproots. *Advances in Nutrition*, 11(4), 878–889.
14. Wadekar, R., Patil, A., & Ghosh, S. (2023). Anti-diabetic and anti-inflammatory activities of *Cichorium intybus* root callus culture. *International Journal of Chemical and Biological Sciences*, 24(6), 299–306.
15. Wikipedia. (2024). Цикорий обыкновенный. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/Цикорий_обыкновенный